

مروری بر طرح سازماندهی اصناف

نظام صنفی از «واکار» تا «بازآر» در ایران باستان

و نظام جدید مدیریت اصناف کشور در سال ۱۳۷۸

دکتر میرهادی زاده

«آبا» در سانسکریت سبها به معنی محل اجتماع و «کاری» به معنی خرید و فروش کالا بوده و بعداً به «آبازاری» تبدیل شده است. پرتقالیها و فرانسویها آن را به «بازار» تبدیل کرده‌اند ولی اعراب الف را به ی تغییر داده و بیزار گفته‌اند و بیازرده جمع بسته‌اند.

در جلد اول کتاب یاد شده تفسیرهایی از این واژه به صورت بازار دیده می‌شود که به لهجه سنگسری «وازار» به سمنانی «بازهار» به نطنزی «واکاری» به هرجستانی «واچار» و به گیلکی و شهمیرزادی و لاسگرزی بازار

گفته می‌شده. لغت فرانسوی بازار کنونی BAZAR هم از پرتقالیها گرفته شده که آنها نیز از اصناف ایران گرفته‌اند.

بنا به تحقیقات باستان شناس و مورخ انگلیسی سر پرسی سایکس در شهر شوش چهار تلال (تپه) وجود داشته و در تپه دوم آن که مشرف به دره عریضی به طول ۱۵۰۰ متر بوده داد و ستد انجام می‌شده و اهل محل آنرا بازار می‌نامیدند.

هنگامی که ایلام در نهایت شوکت و آبادی بوده شهری داشته است به نام «ماداکتو» و در شهرت رقیب شوش بوده و

فروش کالاها در خاورمیانه آغاز شده و از هفت تا هشت هزار سال پیش از کناره‌های مدیترانه به اروپا راه یافته است. از اینکه ابتکار بازرگانی امتیاز خاص تمدن ایرانی بوده سند روشنی در دست نیست. ولی به موجب تحقیقات باستان شناسی وجود مکان داد و ستد در ایران باستان مسلم است.

در کتاب برهان قاطع، اثر مرحوم دکتر محمد معینی واژه «واکار» در زبان پهلوی و واژه «آباکاری» در فارسی باستان هر دو مفهوم بازار است.

در پارسی باستان آباکاری مرکب از

وزیر بازرگانی: هدف وزارت بازرگانی ایجاد تشکلهای صنفی برای اصناف است. تا اولاً شرایط مناسب صنفی برای دسترسی صاحبان حرف و مشاغل به نیازهای طبیعی خود و استفاده از قانونمندیهای لازم برای برآورده کردن آنها فراهم گردد و ثانیاً از طریق ایجاد رقابت سالم بین واحدهای صنفی و اعمال مدیریت اصناف بر اصناف از قشر مصرف کننده حمایت شود.

از دیدگاه این نگارنده که شناخت تحقیقی از تمدن صنفی

داشته و همچنین از همکاریهای نزدیک با اصناف بهره‌مند بوده‌ام، مروری بر تحولات نظام صنفی ضرورت یافته است. لذا بخشی از ابزار این نگارش را به اصول سامان دهی جناب آقای شریعتمداری وزیر روشن بین اختصاص می‌دهم و بخش دیگری را که در مقدمه آورده می‌شود از ابزارهای تاریخی بهره گرفته شده است. تحلیل‌ها عملاً در ارتباط با مدیریت بخش تعاون نیز می‌باشد.

۱- پیشینه نظام صنفی

به روایت مورخین، مبادله جنس و پخش و

مذهبی حتی عرفانی پیروی کردند. در کتاب میراث ایران می‌خوانیم. حدود سال ۱۱۸۰ میلادی مطابق ۶۲۲ تا ۵۷۷ قمری نخستین سازمان صنفی در ایران پدید آمده است. در آن زمان اهل یک کار و کسب یا حرفه، دور شیخ یا مرشدی جمع می‌شدند و این مرشد که سخنگو بوده، و بعلاوه در برابر مقامات دولتی حق دفاع صنفی داشته، امور اصناف را فیصله می‌داده است. محقق مزبور از مرشدها به عنوان جانشینان سلمان فارسی یاد کرده است. به طوری که در حل مشکلات جامعه صنفی از سنتها و سیره نبی اکرم و معصومین بهره‌مند بوده‌اند. دسته‌های صنفی بدانگونه که یاد شد، در سراسر دنیای اسلام بازارهای سرپوشیده و اختصاصی میر صنف را به وجود آورده‌اند.

اما این دسته‌ها با اتحادیه‌های صنفی قرون وسطائی شبیه نبوده‌اند زیرا عملکردهای پیشه‌وران قرون وسطائی، جانشینی سریع، به جای پیشروان اسلامی و ایرانی بوده و در طمع تسخیر بازارهای بکر و ناشناخته سیاست استعماری دولت مردان خود را پیش گرفتند و به هر نقطه‌ای که می‌رسیدند پرچم کشورشان را نصب و با شعار سیاسی استقرار می‌یافتند، تا تمدن تجارتی اقوام غیر اروپایی خاصه ایرانیان را از پیشرفت باز دارند. با شروع فتنه مغول روح پر نشاط بازرگانان ایرانی نیز خاموش شد و پیشروان ایرانی به ناچار ابتکار و سرمایه خود را در نزول خواری به کار انداختند و در پهنه تجارت

حجره های تجارتي کوچک و بزرگ مستقر در میدانها که شایسته ارزاق رسانی به شهرها نمی باشند بهتر است به شرکتهای تعاونی و یا اتحادیه های تعاونی ذیربط سپرده شوند در غیر این صورت به شکل شرکتهای سهامی عام اداره و سامان دهی شوند

وجود دارد، به تدریج در شکل وظایف تخصصی توزیع ظاهر شد. وبازارهای سرپوشیده را پدید آورده است که خود بیانگر بروز مظاهر شهر نشینی و تراکم جمعیت و ضرورت استحکام محل کسب یا معماری ویژه ایرانی است که چون قلبی در درون شهرها خون به رگهای شهر می‌فرستاده است. بررسی فلسفه بازرگانی و تلاشهای جامعه صنفی ایام قدیم نشان می‌دهد که در غروب تمدن ساسانی و ظهور اسلام، تشکیلات بازار به صورت تعاون و همکاری صادقانه میان قبیله‌ها در آمده بود تا همگان از نتایج فراوانی نعمت برخوردار گردند. در عین حال همین اصناف مبتکر و با شوق و ذوق در طبقه بندی اجتماعی آن زمان جزو طبقات پست شمرده می‌شدند و نجات گسترده به گروه عاملان و مباشران و مالکان بزرگ انتقال یافته بود. این عده بعداً به جامعه فئودال بازرگان معروف شدند و به سلطه فروشی دسترنج دهقانان پرداختند. بعد از نفوذ آیین اسلامی در ایران، جامعه صنفی متشکل شده از تعالیم و دستورات

همچنین دو شهر دیگر «ضایدالو» و اهواز که اهل محل آن را «بازار هوز» یا بازار خوز می‌گفته‌اند.

از نویسنده دیگری در کتاب کوروش کبیر آمده است که: در تپه ارگ شاهی شهر شوش معروف به تل آپادانا و تل کاخ بازار معروف اسلحه وجود داشته و در این محل مردم برای کسب خبر و مذاکره و وقایع اجتماعی نیز گرد می‌آمده‌اند.

اصناف ایرانی در تمدن دوره ایلام از وزنه‌ها و سکه‌ها استفاده می‌کرده‌اند و فلز برای مبادله معمول شده بود و اصناف با کندن علامت مشخصی روی آنها عیار و وزن آنها را تعهد می‌کرده‌اند.

این قبیل آثار که منسوب به ۲۸۰۰ سال قبل از میلاد مسیحی است نشان می‌دهد که اصناف دوره باستان آیین بازار داری می‌دانسته و امور مبادله را به وسیله پول انجام می‌داده‌اند به علاوه در روابط تجارتي با برخی از ممالک آن ایام بودند، مانند رابطه آنها با اقوام امیری و فنیقیه که طلا و نقره، ظروف، البسه، عطریات، مبادله می‌کردند و به کشتیرانی و دریانوردی تا حیشه و سواحل آفریقای شمالی پرداخته و عاج فیل و پوستهای قیمتی خریداری و وارد ایران می‌کرده‌اند. بنابر این بازرگانی نوین دستمایه اصناف بازار است.

۲- پدید آمدن نظام صنفی در ایران

ابتکار و سرعت عمل اصناف و تجارت پیشه‌گان ایرانی در عهد باستان، در ایجاد بازارهای روز که از دوروز به سه روز و سرانجام به تمام روزهای هفته رسیده و از عصر اقتصاد شبانی و دهقانی که هنوز با ویژگیهای دیرینه

باشد و آن حساس ترین وظایف قانونمندی است.

مثلاً همگان به کراهت احتکار، وقوف و آشنایی دارند ولی اثبات آن در دعاوی به دانستن برخی معیارهای اقتصادی نیاز دارد. چنانچه یکی از کارگاههای قندریزی مقداری شکر ذخیره کرده باشد، حتی وزن و قیمت آن نیز معلوم باشد که نیست، حجم موجودی دلیل تخلف و اتهام نخواهد بود، مگر اینکه نسبت حجم به ظرفیت سالانه تولید قند معلوم گردد. مثال دیگر ممنوع بودن حراج بیش از دو بار در سال است. ولی اگر هنگامی موجودی خود را به زیر قیمت و ارزان تر از عرف قیمتها در معرض سومین حراج بگذارد، آن را نمی توان به اتهام ارزان فروشی، تحت پیگرد قرار داد، چه اینکه ارزان فروشی در هیچ جای دنیا جرم محسوب نمی شود و آن از حقوق طبیعی جامعه است.

اگر قانونمندی های نظام صنفی که حقوق واحدهای صنفی را تأمین و تعیین می کنند با حقوق طبیعی جامعه در تضاد باشد، اصل تشخیص حقوق طبیعی جامعه خواهد بود، مشروط به اینکه آشنایی به معیارها وجود داشته و یا معلوم گردد که هدف رقابت مکارانه است.

مشکلات عمده واحدهای صنفی در وضع موجود

آقای شریعتمداری وزیر بازرگانی، ضمن ارائه راه کارهای نوین سازی نظام صنفی، به مشکلات زیر اشاره داشته اند:

۱. اتحادیه های صنفی تضمین کافی برای اجرای تصمیمات تعزیراتی خود در اختیار ندارند.

در میدانها، منع تبلیغات خلاف واقع و صدور پروانه کسب و تعیین حدود صنفی زیر پوشش هیئت عالی نظارت وزارت کشور بود. در تهران نیز ۷ شعبه دادگاه به تخلفات صنفی رسیدگی می کردند که از طریق واحد انتظامی اتاق اصناف ارجاع می گردید و

متأسفانه آن چنانکه خود شاهد بوده ایم، در ارجاع مسائل به دادگاهها، غالباً اغراض خصوصی نسبت به برخی از شخصیت های صنفی اعمال می شد. ولی دادگاهها چنین مواردی را که تشخیص میدادند، پرونده را مختومه اعلام و زندانی مورد نظر را تبرئه می کردند. مشکل و مساله اصلی در نحوه رسیدگیها، چه در مرحله کشف تخلف و چه در مرحله اعمال مجازات که غالباً ریشه های اقتصادی داشته، نبود آشنایی به معیارهای اقتصادی بوده اند «حقوقی، صرف» و از این گذشته جناح بندیهای سیاسی نیز بی ارتباط با اصل قضایا نبوده است.

شاید عمده ترین برخورد قانون و مصوبات نظام صنفی با حقوق طبیعی افراد رعایت اصل بی طرفی در رسیدگی و اعلام جرم

جهانی کاری از پیش نبردند خاصه در تجارت و کسب و کارهای داخلی نیز به عوامل بازاریابی محصولات صنعتی اروپائیان تبدیل شدند که تا انقراض سلسله قاجار ادامه یافت و در بازار ایران تا سال ۱۳۰۹ که قانون انحصار تجارت خارجی اجرا گردید، اثری از اتحاد

اصناف دیده نشده بود و از آن پس اتحادیه های صنفی به وجود آمدند.

مقررات صنفی ۱۳۵۰

پس از انتخابات صنفی تابستان ۱۳۵۱ - بر پایه قانون نظام صنفی ۱۳۵۰ تا قیامی اصناف در شهرهای بزرگ تشکیل گروه از جمله وظایف این مرکزیت های اداری و

نخستین نظام صنفی که بر مبنای اقتصاد اسلامی استوار گشته بود، در حدود قرن ششم هجری قمری وسیله جانشینان سلمان فارسی پدید آمده و اصناف ایران متشکل شده و از حقوق صنفی دفاع می کرده اند. ویژگی این نظام نظارت اصناف بر عملکرد اصناف بوده، روح اخوت و تعاون اسلامی را در کسب و کار سرمشق قرار داده بودند.

انتظامی صنفی، پیش بینی اجرای مقررات قانونی مربوط به قیمت گذاری، مکلف کردن واحدهای صنفی اتحادیه ها به الصاق برچسب روی کالاها، نصب تابلو در محل کسب برای ارائه نرخها، تعیین انواع محصولات قابل عرضه، تمرکز بار و معاملات

بررسی فلسفه بازرگانی و تلاشهای جامعه صنفی ایام قدیم نشان می دهد که در غروب تمدن ساسانی و ظهور اسلام، تشکیلات بازار به صورت تعاون و همکاری صادقانه میان قبیله ها در آمده بود تا همگان از نتایج فراوانی نعمت برخوردار گردند

۲. تعدد صنوف بدون پروانه که عمدتاً در بخش توزیع و خدمات است.

۳. وجود ۱/۵ میلیون واحد صنفی شناسایی شده و ۵۰۰ هزار واحد شناسایی نشده در کشور که در سال ۱۳۷۷ تعداد یک میلیون و ۳۶۶ هزار و ۷۰۰ واحد مشغول به کار بوده‌اند.

۴. از ۶۶۷۰۰۰ واحد صنفی دارای پروانه معادل ۵۰/۸۰ درصد در بخش توزیع، معادل ۸/۳۰ درصد در بخش خدمات، معادل ۱۸/۴۲ درصد در بخش خدمات فنی و ۲۲/۴۸ درصد در بخش تولیدی فعالیت می‌نمایند.

۵. نبود یک تشکل کشوری برای نظارت بر عملکرد واحدهای صنفی استانها و هماهنگی میان تصمیمات متخذه مانند شورای عالی کشور به منظور انتقال اطلاعات از نظام تصمیم‌گیری دولت به شورای مزبور. این چند مشکل عمده نمودار شدت انباشتگی مالکیت‌های فردی است که نظام توزیع و خدمات آن را در مسیر اقتصاد نیمه متحرک قرار می‌داده و هرگز نمی‌توانسته بیانگر رشد یکپارچگی در بازار داخلی باشد. رشد یک پارچگی بازار ملی مرهون توسعه مشارکت‌ها و یا تشکلهای صنفی و تجارتي است.

راه‌حل‌های پیشنهادی

راه‌حل‌های پیشنهادی وزارت بازرگانی نمودار توجه کافی به اعمال مدیریت اصناف بر عملکرد اصناف و ایجاد رقابت سالم با استفاده از قانونمندیهای لازم در شرایطی است که همانگ با تشکيل شوراهای شهر و روستا، اصلاح قانون سابق نظام صنفی را ایجاب می‌نماید. اصلاحات مزبور در جهات زیرمورد توجه قرار گرفته است:

۱. اصطلاح قانون نظام صنفی سال ۱۳۵۰

۲. برقراری رابطه مناسب بین شوراهای شهر و نظام صنفی در جهت تسهیل امور اصناف.

۳. اعطای ضمانت اجرایی برای طرد عناصر سودجو از جامعه صنفی به اصناف

۴. حمایت از مصرف‌کنندگان با تنظیم حدود صنفی و قانونمندیهای آن.

۵. سامان‌دهی و مکانیزه کردن واحدهای صنفی به ویژه واحد توزیعی.

۶. تشکیل شرکت سرمایه‌گذاری (مؤسسه مالی و اعتباری) با همکاری بانک تجارت برای تمرکز در آمد واحدهای کوچک صنعتی و حمایت از آنها به نام شرکت سرمایه

پیش‌عنایت‌گردد، و از هزینه‌های کاذب اینگونه واحدهای صنفی که به زیان مصرف‌کنندگان است، خاصه از نفوذ و مداخله دست‌های واسطه‌دلال‌جولوگیری به عمل آید. حجره‌های تجارتي کوچک و بزرگ مستقر در میدانها که شایسته ارزاق‌رسانی به شهرها نمی‌باشند بهتر است به شرکتهای تعاونی و یا اتحادیه‌های تعاونی ذیربط سپرده شوند و در

رشد یک پارچگی بازار ملی مرهون توسعه مشارکت‌ها و یا تشکلهای صنفی و تجارتي است

غیر این صورت به شکل شرکتهای سهامی‌عام اداره و سامان‌دهی شوند. ■

منابع:

۱. مصاحبه وزیر بازرگانی، با روزنامه اطلاعات، مورخ دوشنبه ۱۲ بهمن ۷۷ ص.
۲. معین، دکتر محمد. برهان قاطع. جلد اول، ص ۲۱۸ سال ۳۵، چاپ تهران
۳. سایکس، سرپرستی. تاریخ ایران قدیم. جلد اول، ۱۳۳۵ ص ۷۱ چاپ تهران ۴. هدایتی، هادی. کوروش کبیر. انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۳۵ ص ۲۲۰

گذاری صنوف تولیدی (فجر آرمان) در تهران.

۷. اصلاح تدریجی روشهای غیر مرسوم و متروکه در امور کار و کسب.

سازگار ساختن فعالیت‌های صنفی و بازرگانی با پیشرفتهای جهانی شاید یادآوری چند نکته ضرورت داشته باشد که چون بیشترین واحدهای صنفی در بخش توزیع همبستگی نزدیک با صنایع داشته و یا نحوه توزیع میوه و تره‌بار از طریق میدان متمرکز تهران و یا میادین شهری در کشور، مورد توجه قرار نگرفته است، بجاست که به ساختار توزیع